

HAYOT DAVOMIDA TA'LIM OLIH: YANGI PARADIGMALAR VA KUTILADIGAN NATIJALAR

FAN, TA'LIM VA AMALIYOT INTEGRATSIYASI

ISSN: 2181-1776

Rabbonaqluv Hikmat¹,

Sheraliyeva Mohichehra Bolibekovna²

¹SamDU O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Boshlang'ich ta'lim metodikasi kafedrasini mudiri, filologiya fanlari nomzodi, dotsent

²SamDU O'zbekiston-Finlandiya Pedagogika instituti magistranti

MILLIY QADRIYATLAR ASOSIDA BOSHLANG'ICH SINFLAR O'QUVCHILARINING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK KOMPETENSIYALARI VA AXLOQIY KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf bolalarning ijtimoiy-psixologik kompetensiyalari va axloqiy ko'nikmalarini rivojlantirish bo'yicha ma'lumot va tavsiyalar keltirilgan bo'lib, ushbu maqoladan ota-onalar, o'qituvchi, pedagoglar foydalanishi mumkin.

Kalit so'zlar: sotsializatsiya, Ijtimoiylashuv, factor, omil, agent, mexanizm, expert, ehtiyoj, axloq, xulq-atvor, madaniyat, fazilat.

Аннотация: В данной статье приведены информация и рекомендации по развитию социально-психологических компетенций и этических навыков учащихся начальных классов, которые могут быть использованы родителями, учителями и воспитателями.

Ключевые слова: социализация, Социализация, фактор, фактор, агент, механизм, эксперт, потребность, нравственность, характер, культура, добродетель.

Annotation: This article provides information and recommendations for the development of socio-psychological competencies and moral skills of primary school students, which can be used by parents, teachers and educators.

Keywords: socialization, Socialization, factor, factor, agent, mechanism, expert, need, morality, character, culture, virtue.

Bolaning ijtimoiy rivojlanishida etakchi o'rinni o'z xalqining axloqiy qadriyatlarini o'zlashtirish va keyinchalik umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni bilish va egallash egallaydi. Ijtimoiy taraqqiyot bilan chambarchas bog'liq maktabgacha yoshdagi bolalarning axloqiy tarbiyasi. Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning axloqiy xulq-atvori tajribasi kattalar bilan muloqot jarayonida shakllanadi va tengdoshlari bilan turli xil qo'shma tadbirlar va munosabatlarda mustahkamlanadi.

Bolaning tarbiyasi va ijtimoiylashuvi agentlar deb ataladigan ta'sir ostida amalga oshiriladi. Ular kim? Demak, sotsializatsiya agentlari bu muassasa yoki guruhlardir, buning natijasida bola o'zini tutishning muayyan me'yorlari, qadriyatlari va qoidalarini o'rganadi:

1. Jismoniy shaxslar. Bular ta'lim va tarbiya jarayonida bola bilan bevosita aloqada bo'lgan odamlardir. Ota-onalar, qarindoshlar, do'stlar, o'qituvchilar, qo'shnilar va boshqalar.

2. Muayyan muassasalar. Bu bolalar bog'chalari, maktablar, qo'shimcha rivojlanish guruhlari, to'garaklar va boshqalar, ya'ni bolaga u yoki bu tarzda ta'sir ko'rsatadigan muassasalar.

Bu yerda, shuningdek, birlamchi va ikkilamchi ijtimoiylashuvga bo'linish mavjudligini aytish kerak. Bunday holatlarda agentlarning roli sezilarli darajada farq qiladi.

Shunday qilib, erta bolalikda, uch yilgacha, ijtimoiylashuv agentlari sifatida eng muhim rol alohida shaxslarga: ota-onalar, bobo-buvilar va chaqaloqning yaqin atrof-muhitiga beriladi. Ya'ni, tug'ilganidan va hayotining birinchi yillaridanoq u bilan aloqada bo'lgan odamlarga

1. 3 yoshdan 8 yoshgacha, boshqa agentlar ham, masalan, bolalar bog'chasi yoki boshqa ta'lim muassasalariga kiradilar. Bu erda bola tarbiyasiga bevosita atrof-muhitdan tashqari o'qituvchilar, enagalar, shifokorlar va boshqalar ta'sir qiladi.

2. 8 yoshdan 18 yoshgacha bo'lgan davrda insonning shaxsiyatiga ommaviy axborot vositalari: televizor, internet katta ta'sir ko'rsatadi.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bolalarni ijtimoiylashuvi jarayoni ikki asosiy bosqichdan iborat: birlamchi va ikkilamchi ijtimoiylashuv.

Shunday qilib, (birlamchi) erta ijtimoiylashuv jarayonida aynan oila muhim ahamiyat kasb etadi. Tug'ilgandan so'ng, bola ojiz va u uchun yangi dunyoda hayotga hali to'liq tayyor emas. Va faqat ota-onalar va boshqa yaqin qarindoshlar unga birinchi marta moslashishga yordam berishadi. Shuni ta'kidlash kerakki, tug'ilgandan keyin bola nafaqat o'sadi va rivojlanadi, balki ijtimoiylashadi. Axir u atrofda ko'rgan narsalarini o'ziga singdiradi: ota-onalar bir-biri bilan qanday aloqa qilishadi, nima va qanday gapirishadi. Biroz vaqt o'tgach, kichkintoy uni ko'paytiradi. Agar ular bola haqida uning zararli ekanligini aytishsa, avvalambor chaqaloqni emas, balki ota-onasini haqoratlashingiz kerak. Axir, faqat ular o'z farzandlarini bunday xatti-harakatga undashadi. Agar ota-onalar xotirjam bo'lsa, baland ovozda muloqot qilmang va baqirmang, chaqaloq bir xil bo'ladi. Aks holda, bolalar kayfiyatsiz, asabiy, tezkor bo'lishadi. Bu ijtimoiylashuvning nuances. Ya'ni, bola kelajakda o'zini jamiyatda qanday tutish kerak deb hisoblaydi. U vaqt o'tishi bilan bolalar bog'chasida, ko'chada, parkda yoki tashrif buyurganida nima qiladi.

Bu nima, oiladagi bolaning ijtimoiylashuvi? Agar biz kichik bir xulosa chiqaradigan bo'lsak, unda barcha ota-onalarga eslatish kerak: biz bolada oilada ko'rgan narsalarini o'ziga singdirishini unutmashimiz kerak. Kelajakda u buni hayotiga o'tkazadi.

Agar agentlar ijtimoiy maqbul me'yorlarga rioya qilsalargina bolalarni muvaffaqiyatli ijtimoiylashishi mumkin. Bu erda ishlamaydigan oilalar muammosi paydo bo'ladi. Demak, bu hayotning turli sohalarida ijtimoiy mavqei pastligi bilan ajralib turadigan oilaning maxsus, tarkibiy va funktsional turi. Shuni ta'kidlash kerakki, bunday oila bir qator sabablarga ko'ra o'ziga yuklatilgan funktsiyalarni juda kamdan-kam hollarda bajaradi: birinchi navbatda iqtisodiy, shuningdek, pedagogik, ijtimoiy, huquqiy, tibbiy, psixologik va boshqalar.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarni axloqiy tarbiyalashning etakchi vazifasi insonparvarlik munosabatlarini tarbiyalashdir. Ushbu munosabatlar shakllanishi uchun axloqiy tarbiyaning tarkibiy qismlarini bilish zarur. Bu birinchi navbatda axloqiy ongini, axloqiy his-tuyg'ularni, axloqiy xulq-atvorning ko'nikmalarini va odatlarini shakllantirishdir. Axloqiy tarbiya tizimida ushbu tarkibiy qismlar birdamlikda namoyon bo'ladi.

Shaxsiyatning axloqiy va ijtimoiy rivojlanishi bolalar axloqiy munosabatlarga kirishish jarayonida sodir bo'ladi. Boshlang'ich sinf yoshida allaqachon ushbu munosabatlar kattalarning ma'lum qoidalari, ko'rsatmalari va talablari asosida qurilgan.

Axloqiy tarbiya jarayoni, biz allaqachon aytib o'tganimizdek, bola shaxsining ijtimoiy rivojlanishidan tashqarida mumkin emas. Fuqarolik, mehnatsevarlik, muomala va xulq-atvor madaniyati asoslarini tarbiyalash - bularning barchasi maktabgacha yoshda, agar bolalar kattalar va tengdoshlari bilan munosabatlarda faol ishtirok etsa va o'zlarini baholashni va bilishni o'rgansalar, mumkin.

Yoshlik davrida bolalar oilada kattalar bilan, do'stlari va qarindoshlari davrasida, bolalar bog'chasida muloqot qilishlari kerak - bu kognitiv aloqa deb ataladigan asr. O'yin davomida, sayr paytida bolalar ko'p savollar berishadi.

Bolalar uchun kattalar hamma narsani biladigan, barcha savollarga javob beradigan va kerakli ma'lumotlarni beradigan odamdir. Kichikroq maktabgacha yoshdagi bola uchun kattalar shubhasiz hokimiyatdir va bolalar ularga so'zlar va xatti-harakatlar bilan taqlid qilishga harakat qilishadi. Bu yoshda ular nusxa ko'chirishga moyil. O'rta va katta maktabgacha yoshdagi oddiy muloqot va kattalar xatti-harakatlarini nusxalash endi bolani qoniqtirmaydi, u hamkorlik, birgalikdagi faoliyat va ushbu faoliyatda ma'lum natijaga erishishni xohlaydi. 6-7 yoshdan boshlab, bola hisob-kitob qilishni xohlaydi, uning fikrlarini diqqat bilan tinglaydi, uning muvaffaqiyatsizliklariga hamdard bo'lgan kattalarga sezgir.

Kattalar va maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasidagi aloqa oson emas. Bolani haqiqiy dunyo bilan tanishtirish, uning qiziqishlarini qondirish asosan kattalarning xatti-harakatlariga bog'liq.

Boshqacha qilib aytganda, kattalar bolaning ijtimoiy rivojlanishiga yordam berishi kerak. Bolalarning axloqiy tarbiyasida va ularning ijtimoiy rivojlanishida bir xil ahamiyatga ega tengdoshlari bilan muloqot. Bolalik dasturida "Bolalar orasida

bola" deb nomlangan maxsus bo'lim mavjud. Bu erda tarbiyachi uchun maktabgacha yoshdagi bolalar o'z tengdoshlarining kayfiyatini tushunishni, zaiflarni qanday himoya qilishni va himoya qilishni bilishni va bolalarga g'amxo'rlik qilishda yordam berishni o'rganishlari muhimdir. Asosiy narsa - bolalarga nima uchun bolalar bog'chasida, keyin esa maktabda ba'zi qoidalarga rioya qilish kerakligini tushunishga o'rgatish. Katta maktabgacha yoshda, tengdoshlari bilan munosabatlarda bolalar xayrixohlik, sezgirlik, g'amxo'rlik va o'zaro yordamga tayyor bo'lishlari kerak. Kattalar va tengdoshlar bilan o'zaro munosabatlar jarayonida bolaning ijtimoiy rivojlanishi ham faolroq bo'ladi. U o'zini qadrlashni, o'zini o'zi bilishni o'rganadi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarni rivojlanishi axloqiy tarbiyalashga ko'proq bog'liqdir. Hissiyotlar- quvonch, zavq va xijolat - bularning barchasi maktabgacha yoshdagi bolalarga xosdir. Shu sababli, bolalarning axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy rivojlanishi adabiyotlardan, filmlardan yorqin misollarni talab qilishi, bolalarning ertaklarni tayyorlashda, qo'g'irchoq teatrini yaratishda ishtirok etishi va hokazolarni talab qilishi tabiiydir va hokazo. Bunday tadbirlarda bolalarda paydo bo'ladigan axloqiy tuyg'ular qo'shma faoliyat uchun o'ziga xos turtki bo'lib xizmat qiladi. Bolalar va kattalar, ijobiy axloqiy munosabatlarni shakllantiradi.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarning ijtimoiy rivojlanishi va ularni axloqiy tarbiyalash o'z vatanining madaniyati, uning o'tmishi va hozirgi kuni bilan bog'liq. Vatanga, uning madaniy merosiga bo'lgan muhabbatni tarbiyalash, avvalo, ayrim tarixiy voqealarga qiziqishni shakllantirishni, o'z xalqining madaniy merosiga hurmat tuyg'usini tarbiyalashni nazarda tutadi. Ushbu ish bolalarning yoshi va ularning hayotiy tajribalarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Vatan haqidagi she'rlar, qo'shiqlar, tarixiy mavzudagi hikoyalarni o'qish, dostonlar - bularning barchasi fuqarolik tarbiyasiga, o'z xalqining urf-odatlarini tushunishga yordam beradi.

Axloqiy tarbiya eng samarali tarzda amalga oshiriladi turli xil turlari faoliyat, chunki bolaning faoliyatidagi ishtiroki xarakter xususiyatlari va shaxsiyat xususiyatlarini shakllantirishda iz qoldiradi. Tarbiyachining xulq-atvori, uning bolalarga munosabati, unga qo'yiladigan talablar bolaning shaxsiyatini shakllantiradi va bola shaxsiyatining umumiy yo'nalishi nihoyatda muhim - u yaratuvchi, faol faol yoki iste'molchi, o'zi uchun har kimdan iloji boricha ko'proq narsani olishga intiladigan egoist sifatida o'sadi.

Bolalarni axloqiy tarbiyalash mazmunini rejalashtirishda yosh guruhlari, tarbiyachi bolalarda qanday axloqiy fazilatlarni tarbiyalaydi, bir vaqtning o'zida qanday vosita va usullarni qo'llaydi, deb o'ylaydi. Shunday qilib, maqsadga muvofiqlikni oshirishda tarbiyachi bolalarni o'z faoliyati uchun maqsad qo'yishga o'rgatadi, so'ngra bolalarga ushbu maqsadga qanday erishish kerakligini aytadi, vazifani bajarish uchun namuna keltiradi, bolalar bilan birgalikda maqsadga erishish yo'llarini belgilaydi. Asta-sekin, bolalar mustaqil ravishda o'yin maqsadi, tirik burchakda ishlash maqsadi va boshqalarni belgilashni o'rganadilar.

Boshlang'ich sinf yoshidagi bolalarga kamtarlik o'rgatiladi, chunki bolalar ko'pincha o'zlari va ota-onalari haqida maqtanish, xayol qilishni yaxshi ko'radilar. O'qituvchi esa bolaga uning imkoniyatlarini, faoliyati natijalarini tanqidiy baholashga yordam beradi, bolalarni kuchli va kuchsiz tomonlarini to'g'ri baholashga o'rgatadi.

Ijobiy axloqiy fazilatlarining shakllanishi tarbiyachilarning maqsadga muvofiq izchil ishlarining natijasidir. Oʻrnatilgan nomaqbul fazilatlarini engish uchun ishlash uchun katta sabr-toqat talab etiladi.

Bolaning yomon xulq-atvorining sabablari boshqacha: bola oilada buziladi va aksincha, unga etibor berilmaydi; bolaga boʻlgan haddan tashqari muhabbat, uning har bir istagining zudlik bilan bajarilishida va bolani doimiy ravishda jazolashda, oilada bir xil talablarning etishmasligi va ularni taqdim etish tartibida namoyon boʻldi. Oʻqituvchi kuzatuvlar, ota-onalar bilan suhbatlar va maxsus diagnostika yordamida bolaning oʻzini tutish normasidan chetga chiqish sabablarini aniqlaydi, yoʻllarini belgilaydi tarbiyaviy ishlar u bilan bunday bolaning barcha ijobiy koʻrinishlarini diqqat bilan kuzatib boradi va maqtash, ragʻbatlantirish, ishonch va boshqalar tizimidan foydalanadi.

Xulosa qilib aytganda, bolalarning axloqiy tarbiyasi va ijtimoiy rivojlanishi maktabgacha yosh koʻp qirrali jarayon boʻlib, uni amalga oshirishda tarbiyachilar va barcha maktabgacha taʼlim muassasalarining ijodiy yondashuvini talab qiladi.

Barcha ota-onalar oʻsib-ulgʻaygan farzandining tengdoshlari bilan muloqotda muvaffaqiyatli boʻlishini orzu qiladilar. Zero, aynan muloqot orqali bolalarda jamiyatdagi feʼl-atvor, xulq-atvor turi yotadi va shaxsiyat shakllanadi. Shuning uchun ijtimoiy moslashuv maktabgacha yoshdagi bolalar uchun juda muhimdir. Har qanday jamoaga kelganda, odamlarga odatlanib qolish va oʻzlarini "ochib berish" uchun vaqt kerak, bolalar esa ularning rivojlanishiga bevosita taʼsir koʻrsatadigan jamoada yashashni oʻrganadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimova V.M. Ijtimoiy psixologiya. Darslik.-T.: «Fan va texnologiya», 2012. –176 b
2. Gʻoziev E.Gʻ. Umumiy psixologiya. -T.: Oʻqituvchi 2010 y.
3. Gʻoziev E.Gʻ. Ontogenez psixologiyasi. –T.: Oʻqituvchi 2010 y.
4. Ivanov I.I., Zufarova M.R. "Umumiy psixologiya". -T. Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2008. -480 b.
5. Jalilov S.H., Haydarov F.I., Xalilova N.I. Kasb psixologiyasi. – T. TDPU. 2010. -127 b.
6. Fayziyev M.A. Taʼlim sohasida media vositalaridan foydalanishning psixologik-pedagogik jihatlari // **"Fan, taʼlim va amaliyot integrasiyasi" ilmiy-metodik jurnali (ISSN: 2181-1776)** Vol. 2 No. 5 (2021). Published July 9, 2021 50-62 b. <https://bilig.academiascience.org/index.php/isepsmj/article/view/233>
7. Fayziyev M.A. Kvalimetrik yondashuv asosida iqtisodiy fanlarni oʻqitish // **"Fan, taʼlim va amaliyot integrasiyasi" ilmiy-metodik jurnali (ISSN: 2181-1776)** Vol. 3 No. 5 (2022). May, 2022. 300-309 b. <https://bilig.academiascience.org/index.php/isepsmj/article/view/540/482>